



SZÖVETSÉG ÉS PÁRBESZÉD



ESSZÉK AZ ETIKÁRÓL

LORD JONATHAN SACKS FŐRABBIVAL זצ"ל
EREDETILEG MEGJELENT AZ 5775. ÉVBEN



Köszönettel a Wohl Legacy-nek a Szövetség és párbeszédnek nyújtott bőkezű támogatásáért. Maurice tevékeny filantrop volt, Vivienne egy mély szerénységgel magáldott asszony. Együtt egy különlegesen odaadó és törődő párt alkottak, akik számára az élet egyet jelentett az adakozással.

Fordította Lőwy Gábor

Mikor hazudhatunk?

Vájechi hetiszakasa

Miután meghalt Jákob, József testvérei féltek. Évekkel korábban, amikor József felfedte előttük kilétét, úgy tűnt, megbocsátott nekik azért, hogy rabszolgasorba taszították.¹ A testvérek mégsem voltak erről meggyőződve. Talán József nem volt teljesen őszinte. Lehet, hogy még mindig neheztel rájuk. Vajon nem csak a Jákob iránti tiszteletből halogatta a bosszút? Akkoriban általánosan elfogadott volt az az elv, hogy testvérek között nincs helye a bosszúnak mindaddig, amíg az apjuk él. Ezt egy korábbi történetből ismerjük. Miután Jákob elvette testvére áldását, Ézsau azt mondta „közelednek apám gyászának napjai, majd akkor megölöm Jákobot” (1Móz 24.41.). Ezért a testvérek József elé járultak, és azt mondták:

„Apád a következő utasítást hagyta mielőtt meghalt: „Így szóljatok Józsefhez: Kérlek, hogy bocsáss meg testvéreidnek a bűneikért és a vétkeikért, amelyeket azzal vétettek, hogy rosszul bántak veled.” Bocsásd hát meg a bűneit azoknak, akik apád Istenének szolgálói.” Amikor az üzenet eljutott hozzá, József sírt. (1Móz 50.16-17.)

A szöveg a lehető legnyilvánvalóbbá teszi azt, hogy az a történet, amit Józsefnek elmeséltek, pusztán hazugság volt. Ha Jákob valóban ezt gondolta volna, akkor Józsefnek mondta volna, nem a testvéreknek. Lett volna erre alkalom, amikor Jákob a halálos ágyán feküdt az előző fejezetben. Az ilyen kitalált történetet nevezzük kegyes hazugságnak. A főcél nem az volt, hogy becsapjanak valakit, hanem hogy enyhítsenek a helyzet feszültségén. Talán ezért sírt József, mert megértette, hogy a testvérei még mindig azt hitték, hogy ő képes a bosszúra.

A Bölcsék a következő elvet vonták le ebből a szövegből: mutár lesánót mipnéj hásáalom, vagyis „szabad valótlan mondani (szó szerinti fordításban „megváltoztatni” a tényeket) a béke érdekében.”² A zsidó törvények megengedik a kegyes hazugságot.

¹ Ezzel a témával foglalkozik „A megbocsátás hajnala” című Szövetség és Párbeszéd esszé.

² Jevámot 65b.

Ez nem az egyetlen alkalom, amikor a Bölcsek ezt az elvet alkalmazták. Még magára, Istenre is vonatkoztatták.³ Amikor az angyalok meglátogatták Ábrahámot, hogy megmondják neki és Sárának, hogy hamarosan gyerekük fog születni, „Sára nevetett magában, amint arra gondolt: „most lesz ebben az örömben részem, amikor már megfáradtam, és az uram öreg?” Isten megkérdezte Ábrahámot: „Miért nevetett Sára, és mondta azt, hogy „valóban most lesz gyermekem, amikor már öreg vagyok?”” (1Móz 18.12-13.)

Isten nem említette, hogy Sára szerint nemcsak ő volt túl öreg ahhoz, hogy gyereke szülessen, hanem Ábrahám is (ez végül hamisnak bizonyult, hisz Ábrahámnak hat gyereke született Sára halála után). A Bölcsek azt a következtetést vonták le, hogy Isten ezt azért nem említette, hogy ne okozzon kellemetlenséget a házastársak között. A Bölcsek ezúttal is úgy vélték, hogy „meg szabad változtatni a tényeket” a béke érdekében.

A Bölcseknek mindkét történetre szükségük volt ahhoz, hogy megfogalmazhassák ezt az elvet. Ha csak Sára esetét vesszük, ebből nem derül az ki, hogy a kegyes hazugság megengedett. Isten nem hazudott Sárával kapcsolatban. Pusztán elhallgatta az igazság egy részét.

Ha viszont csak József testvéreinek esetét ismernénk, nem vonhatnánk le azt a következtetést, hogy amit tettek, az valóban megengedett. Azt gondolhattuk volna, hogy az ilyesmi tilos, és József ezért sírt. A Bölcsek csak azért állíthatták, hogy a testvérek tette megengedett, mert maga Isten hasonlóan cselekedett.

Bár látszólag itt egyszerű társadalmi normákról, illemről van szó, valójában a morális élet fontos eleme forog kockán. A megboldogult Sir Isaiah Berlin mutatott rá, hogy az értékek között nem létezik egy fajta idilli harmónia. A kedvenc példája a szabadság és egyenlőség volt. A szabad piacgazdaságnak egyenlőtlenség lesz az eredménye. A gazdasági egyenlőség, a kommunizmus pedig a szabadság elvesztését jelenti. A világ jelenlegi állapotában az erkölcsi ellentmondás elkerülhetetlen.⁴

Ez egy fontos tény, és a zsidóság mindig tisztában volt vele. Példaként vegyük azt a meglepő pillanatot a Tánácból, amikor Dávid király fia, Ávsálom puccsot kísérelt meg saját apja ellen. Dávid menekülni kényszerült. Végül sor került a harcra Ávsálom és Dávid serege között. A jóképű Ávsálom vesztét szép haja okozta, ami egy fa ágaiba gabalyodott. A fán akadt Ávsálomot Dávid parancsnoka, Joáv megölte.

Amikor Dávid értesült erről, a gyász teljesen úrrá lett rajta. „A király megrendült. Felment a kapu fölötti szobába és sírt. Közben azt mondta: „ó, fiam, Ávsálom! Fiam, fiam, Ávsálom! Bár én haltam volna meg helyetted, ó Ávsálom, fiam, fiam!” (2Sám 18.33.) Joáv kegyetlenül reagált: „Ma megszégyenítetted az összes emberedet, akik megmentették az életedet... szereted azokat, akik gyűlölnék téget, és gyűlölöd azokat, akik szeretnek... most menj ki és bátorítsd az embereidet!” (2Sám 19.6-8.) Dávidnak a fia iránti gyásza szembeütközik államvezetői kötelezettségeivel és az őt megmentő katonák iránti hűségével. Melyik élvez előnyt, az apai kötelesség vagy a királyi?

Az egymásnak ellentmondó elvekből az következik, hogy az az erkölcsi norma, amit magunkévá teszünk, és az a társadalom, amelyet felépítünk, nemcsak arról tanuskodik, hogy mely elveket fogadjuk el, hanem arról is, hogy mely elveket részesítjük előnyben a többiekkel szemben. Ha az egyenlőséget a szabadság fölé rendljük, abból egyfajta társadalom születik, például szovjet kommunizmus. Ha a szabadságot rendljük az egyenlőség fölé, az piacgazdaságot szül. Az emberek

³ Midrás széchel tov, Toldot, 27:19.

⁴ Isaiah Berlin, 'Two Concepts of Liberty,' in Isaiah Berlin, Henry Hardy and Ian Harris, *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford UP, 2002. Lásd még Stuart Hampshire fontos munkáját, *Morality and Conflict*. Cambridge, MA: Harvard UP, 1983.

mindkét rendszerben ugyanazokban az elvekben hisznek, de máshogy állítják azokat sorba, és ezért máshogy választanak, ha két érték egymással ütközik.

Ez forog kockán mind Sára nevetésének, mind József testvéreinek történetében. Az igazság és a béke egyaránt fontosak, de melyiket válasszuk ha a kettő egymásnak ellentmond? A Bölcs rabbik sem mind értettek egyet.

Például Hilél és Sámáj tanháza közötti híres vita tárgyát képzi az, hogy mit mondjunk a menyasszonyról az esküvőn. (Ld. Ketubot 16b.) Az volt a szokás, hogy azt mondják, a menyasszony gyönyörű és előkelő. Sámáj tanházának tagjai azonban nem voltak hajlandók ezt mondani, amennyiben az ő szemükben a menyasszony nem volt gyönyörű és előkelő. Számukra az elsődleges elv az volt, hogy a Tóra ragaszkodik az igazsághoz: „Tartsd magad távol a hazugságtól!” (2Móz 23.7.) Hilél tanháza nem fogadta ezt el. Ki annak elbírálója, hogy a menyasszony gyönyörű és előkelő-e? A vőlegény szerint kétségtelenül az! A menyasszony dicséretét nem lehet úgy tekinteni, mintha egy objektív, kísérleti eszközökkel mérhető tényállást fogalmaznánk meg. Egyszerűen arról van szó, hogy a vőlegény döntése iránti helyeslésünknek adunk kifejezést. Ez egy módja annak, hogy a pár boldogságában osztozzunk, azt ünnepeljük.

Ilyen az udvariaskodás. Ha valakivel közöljük, hogy mennyire örülünk annak az ajándéknak, amit ő hozott, vagy ha azt mondjuk valakinek, hogy örülünk, hogy találkozottunk, pedig reménykedtünk benne, hogy el fogjuk őt kerülni, ez pusztán illedelmesség, nem ármánykodás. Ezt mindenki tudja, és szemben egy fajsúlyosabb témában elkövetett hazugsággal, itt senkinek sem származik belőle kára.

Az alábbi Midrás Isten párbeszédét írja le az angyalokkal arról, hogy érdemes-e megteremteni az embert.

Simon rabbi azt mondta: mielőtt Isten megteremtette Ádámot, a szolgálattévő angyalok két csoportra oszlottak. Az egyik azt mondta, teremtessek meg! A másik azt mondta, ne teremtessek meg! Ezért áll az, hogy „kegyelem és igazság összezsáptak, jótékonyosság és békesség összeütköztek”. (Zsolt. 85.11.)

A kegyelem azt mondta, teremtessek meg, mert kegyelmesen fog cselekedni.

Az igazság azt mondta, ne teremtessek meg, mert tele lesz hazugsággal.

A jótékonyosság azt mondta, teremtessek meg, mert jótékonyan fog cselekedni.

A békesség azt mondta, ne teremtessek meg, mert soha sem fog felhagyni a veszekedéssel.

Mit tett a Szent- legyen áldott az Ő neve? Megragadta az igazságot, és a földre vetette.

Az angyalok így szóltak: „Világ Ura! Miért bánasz így a saját pecséteddel, az igazsággal? Engedd, hogy az igazság felkeljen a földről!”

Ezért áll ez: „Igazság sarjad a földből.” (Zsolt. 85.12.) ⁵

Nehéz ezt a szöveget megérteni. Mit is mondtak pontosan az angyalok? Mit jelent az, hogy „Isten megragadta az igazságot és a földre vetette”? És mi lett azzal az érveléssel, amit a békesség angyala említett, hogy az ember „soha sem fog felhagyni a veszekedéssel”?

Én úgy értelmezem ezt, hogy az emberek midaddig konfliktusra lesznek ítélve, amíg az egymással versengő csoportok mind meg vannak róla győződve, hogy az igazság csakis az övék. Csak akkor lesznek képesek békességben élni, ha rájönnek arra, hogy az ember -véges volta miatt- képtelen ezen a világon elérni az igazságot úgy, ahogy az a Mennyegekben létezik. Számunkra az igazság mindig

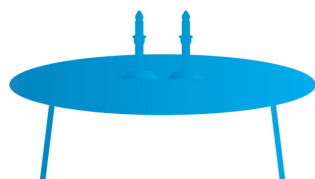
⁵ Bórésit rábá 8:5.

részleges, töredezett, amilyennek éppen az adott nézőpontunkból látszik, és nem teljes, abszolút igazság, amit a filozófusok úgy neveznek, „a sehonnani látszat”.⁶

Úgy gondolom, emiatt van az, hogy a Tóra több nézőpontból beszél hozzánk, ezért vannak a Tánáchban különböző személyiségek, ezért épül a Misna és a Gemará eltérő nézetekre, és ezért képzi a Midrás alapját az, hogy a Tórának „hetven arca” van. Nem ismerek még egy civilizációt, amely ilyen precízen felismerte volna az igazság fogalmát és annak összetettségét.

De olyat sem ismerek, amely ennyire nagyra értékelte volna a békét. A zsidóságra soha sem volt jellemző a pacifizmus. A nemzeti önvédelemhez néha háborúra van szükség. De Jesájáhu és Michá próféták voltak az első látnokai egy olyan világnak, amelyben „nem emel nemzet fegyvert egy másik nemzet ellen.” (Ézs 2.4., Mik 4.3.) Jesájáhu a béke koszorús költője.

Ha választani kell, a Bölcsék a békét előbbre vették az igazságnál, már csak azért is, mert a háborúnak sokszor az igazság az első áldozata. Tehát a testvérek nem tettek rosszat azzal, hogy a családi béke érdekében hazudtak Józsefnek. Ez kiváló emlékeztetőül szolgált nekik arra, hogy nemcsak a hús-vér apjuk, aki már meghalt, kívánta, hogy a szövetség népe békességben éljen, hanem a mennyei Atyjuk is, aki örökké él. Hisz hogy élhetnének a zsidók békében a világgal, ha nem lakozik békesség köreikben?



A SABESZI ASZTALNÁL

1. Miért nem lehet egyszerre igazság és békesség? Ezek az elvek mindig ellentmondanak egymásnak?
2. Egyetértesz azzal, hogy a béke fontosabb az igazságnál?
3. Levonhatjuk-e azt a következtetést, hogy a béke a zsidóság legfőbb értéke?



Sacks főrabbi új zsl. további írásai megtalálhatóak az alábbi címen: www.RabbiSacks.org     @RabbiSacks
The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • Minden jog fenntartva

⁶ Thomas Nagel, *The View From Nowhere*, New York, Oxford University Press, 1986. Az egyetlen ember, akinek sikerült a teremtést Isten szemén keresztül, nem ember-központúan látnia, Jób volt a róla elnevezett könyv 38-41. fejezetében.